

MOJMÍR SVOBODA

PRVNÍ OVĚŘOVÁNÍ TESTU TŘÍ STROMŮ NA ČESKÉ POPULACI

Souhrn: Je referováno o kresebném testu, který byl poprvé publikován v Lisabonu Corbozem. Jedná se o kresbu tří stromů, k nimž mají děti a mladiství přiřazovat ex post konkrétní osoby. Neuvědomovaně tak vyjadřují citové vztahy k jiným lidem (zejména ke členům rodiny). První zkušenosti, získané na české populaci, přinášejí nadějně výsledky.

Klíčová slova: projektivní testy, dětská kresba, intrafiliální vztahy

Projekčním psychodiagnostickým metodám, které jsou používány od Galtonových pokusů se slovním asociačním experimentem v roce 1894, se právem přikládají výrazné pozitivní i negativní vlastnosti. Při kritice jim bývá vytýkána sporná validita. Její zpřesnění lze očekávat v budoucnu od moderních matematických postupů. Projekční metody jsou zaměřeny převážně na dynamické charakteristiky osobnosti (potřeby, zájmy, postoje, názory, problémy, konflikty, interpersonální vztahy aj.). Na druhé straně je neocenitelnou výhodou těchto metod minimalizace možnosti záměrného zkreslení výsledků. Obecně se má zato, že „validita projekčních technik roste se zkušeností experimentátora“.

K nejstarším projekčním psychodiagnostickým metodám patří bezesporu kresebné projevy. Šípek (1996) je řadí mezi tzv. expresivní techniky. Zobrazují část vědomých a nevědomých rysů osobnosti, jejich vztah k jednání bývá bližší než u mluveného slova. Psychologická diagnostika využívá volné kresby („Nakreslete co chcete“), doplňování začatých kreseb (např. Warteggův test, S — test), poněkud speciálních technik — např. malby pomocí prstů a spontánního čmáraní a konečně tématických kresebných technik.

K posledně jmenovaným patří např. Kresba postavy. Tu používá Goodenoughová k diagnostice dětského intelektu a je tak zařazována k výkonovým testům. Jako projektivní metodu ji prezentuje Machoverová („Draw a Person Test“ z roku 1949 — DAP) či Baltrusch („Figure Drawing Test“ — FDT). Z dalších testů můžeme uvést Fayové „Paní jde na procházku a přší“, „Dům — strom — člověk“ („House — Tree — Person Test“) J.N.Bucka, nebo nejznámější a nejni-

ce používaný Kochův „Baum — Test“ (Test stromu). Lze ještě uvést (z mnoha existujících) dále např. Test kruhu , publikovaného Johanssonem v r. 1980, Test čáry života pražského psychoanalytika J. Tyla nebo nestandardizovanou kresbu neznámého zvířete. Asi nejvíce exploatovanou technikou v dětské psychologii je „Kresba rodiny“, resp. „Kresba začarované rodiny“ (viz Blau 1991, Koluchová, Morávek 1991, Stančák 1996, Svoboda 1999 aj.).

Není našim cílem zde diskutovat o projekci a projektivních postupech a principech, neboť by to přesahovalo rámec předloženého textu Odkazujeme čtenáře na specializované publikace .

Portugalec R. Corboz (mj. později působící na lékařské fakultě curyšské univerzity) je autorem u nás neznámého testu, jehož obsahem je kresba tří stromů. Autor nevycházel z žádných teoretických úvah, ale z pozorování, které učinil u dětí z prvních tříd (1963). Ty měly k svátku matek nakreslit nějaké stromy. Většina dětí namalovala stromy tři a ke všeobecnému překvapení je samy uvedly do vztahu k otci a k matce. To Corboze inspirovalo k úvaze, že v kresbě stromů je možno rozpoznat citové vztahy k jiným lidem a mezi jednotlivými členy rodiny navzájem.

V testu Tři stromů (jak jej nazýváme ve shodě s autorem — název však vznikl později) „volí“ zpravidla dítě sebe samotné a dále obvykle též rodiče. Může se ale stát, že se na místě rodiče objeví sourozenci, prarodiče nebo někdo jiný. Pak je potřebné zjistit v inquiry, proč dítě zvolilo právě toho člena rodina a jiného vytěsnilo.

Důležité je, že v instrukci nesmí být obsažena instrukce, že by si měl proband představit tři stromy jako rodinu — pozor na zavádějící analogii kresby rodiny začarované do zvířat. Požadujeme imaginaci nějakých tří stromů, které mají být nakresleny („Nakresli nějaké tři stromy.“) Po nakreslení stromů jsou probandi dotazováni, koho z rodiny který strom připomíná. Zkoumané osoby to mají napsat pod jednotlivé stromy. V následném dotazování, co si děti pod jednotlivými stromy představují, se zpravidla dovíme, že stromy znázorňují konkrétní členy rodiny. Odpovědi jsou často spontánní s absencí cenzury. Např.: „ Tento strom mi připomíná otce“.

Corbozův test splňuje mnohé ze základních požadavků, kladených na projektivní testy (Říčan, Ženatý 1988); např. význačnost (neurčitost) spojená s podnětností, konfrontace s osobnostními problémy v názorné formě, neobvyklost úlohy, navození specifické sociální interakce, navození řeči metafory a symbolu.

Popsané metody používá Edda Klausmanová jako zrcadla porušených vztahů u dětí a mladistvých v rámci exploatace Leunerova katatymního prožívání obrazů. Metoda slouží jako nástroj pro zesílení dynamiky rodinné terapie. Je to jeden z příkladů neortodoxního použití Leunerovy techniky s totální absencí jeho deseti základních krystalizujících motivů.

Použili jsme Corbozovu metodu v pilotní studii u posluchačů psychologie na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně . Aniž tušili, co bude obsa-

hem zájmu, v následném inquiry všichni (mezi nimi studenti z Venezuely, Mongolska, Kypru a Kuvajtu) interpretovali sami svoje kresby v autorových intencích, tzn. sdělili, že kreslili nukleární rodinu, resp. její tři členy.

Když jsme se poprvé dověděli o existenci této metody, neměli jsme sebestmění údaje o ní. Nepodařilo se nám opatřit žádné další informace než ty, které byly zmíněny výše. Začínali jsme tedy „na zelené louce“. Preliminární údaje jsme přednesli na několika odborných setkáních (Svoboda 1991, 1992, 1994).

Pro získání prvních zkušeností a z důvodů ověření racionále testu jsme zadali a vedli několik diplomových prací posluchačů psychologie na filozofických fakultách v Brně a v Olomouci. Jedná se o tyto práce:

Sedláková R.: Test tří stromů — první aplikace na české populaci. FF MU, Brno 1993.

První použití testu na českých probandech, středoškolácích ve věku 15–17 let. Zajímalo nás, zda bude test použitelný i pro starší populaci než použil Corboz. Tato práce je významná i tím, že se pokusila stanovit kritéria hodnocení kreseb. Jednalo se o 104 studenty, 79 dívek a 25 chlapců. O kritériích viz dále. Dále byla použita metoda Škála rodinného prostředí.

Instrukce zněla: Nakreslete na čistý bílý papír jakékoliv tři stromy. Po ukončení práce byly pokusné osoby vyzvány, aby ke každému namalovanému stromu přiřadili členy jejich rodiny, včetně jich samých. Potom měli vyjádřit svůj pocit ze vztahu tří stromů, které namalovali.

Šimková, B.: Test tří stromů. FF MU, Brno 1994.

Práce měla spíše kvalitativní charakter a byla zaměřena na mapování některých údajů testu. Dvacet dětí (9 chlapců a 11 dívek) ve věku 10–12 let bylo vyšetřeno zmíněným testem spolu s dalšími technikami (Antony-Bene, kresba Naše rodina, rozhovor s dítětem, byly získány podrobné údaje od učitelek). Prováděl se podrobnější rozbor jednotlivých pokusných osob.

Heřmanová, D.: Kresba tří stromů u adolescentů. FF MU, Brno 1997.

Metoda byla administrována u adolescentů, docházejících do krizových center a zohledňovala charakter rodinného zázemí. Výzkumné soubory měly poměrně malý počet osob. 21 osob bylo v experimentální skupině (klienti krizových center) a 24 osob v kontrolní skupině. Jejich věk byl v rozmezí 14 – 18 let. Kromě testu tří stromů byla administrována Škála rodinného prostředí (Hargašová a Kollárik, Psychodiagnostika Bratislava 1980) a Dotazník rodinných vztahů, který zkonstruovala Sedláková pro potřeby svého pilotního výzkumu v letech 1993.

Alexandrová, R.: Test tří stromů – využití u dětí mladšího školního věku. FF MU, Brno 1998.

Autorka zkoumala ve 12 hypotézách údaje, týkající se testu samotného (např. „Jestliže v reálné rodině žije matka i otec, potom se v kresbě tří stromů objeví matka, otec, dítě – tj. identifikační strom nebo obraz sourozence“). Děti kreslily ještě začarovanou rodinu, dále byly podrobeny osmipoložkovému dotazníku rodinných vztahů vlastní konstrukce. U menšího vzorku 20 dětí byl použit individuální rozhovor a inquiry k testu tří stromů. U tohoto vzorku byl administrován ještě semiprojektivní test rodinných vztahů Antony – Bene, Kochův Baum-

test a ještě jeden dvanáctipoložkový dotazník rodinných vztahů, vytvořený autorkou. Celkem bylo vyšetřeno 105 dětí ve věku 6 – 9 let.

Michalová, D.: Projektivní diagnostika u dyslektiků. FF MU, Brno 1998.

Předmětem výzkumu bylo zjistit rozdíly v rodinných vztazích mezi dyslektickými dětmi a dětmi bez této poruchy. Bylo vyšetřeno 30 dětí dyslektických a 30 dětí z kontrolní skupiny. Všichni probandi byli ve věku 9 – 10 let. Kromě Corbozova testu byly snímány tři položky Michalova Projektivního interview, a to Kouzelný svět, Nedokončené věty a Dětský svět.

Svobodová, Z.: Osobnostní vlastnosti a charakteristiky rodinného prostředí žáků zvláštních škol. FF UP, Olomouc 1999.

Byly porovnávány kresby žáků základních a zvláštních škol. Experimentální skupinu tvořilo 60 žáků, kontrolní skupina byla stejně početná. Jednotlivé skupiny byly tvořeny vždy třemi podskupinami žáků, vybraných z 3., 4. a 5. třídy. Ke kresbě tří stromů kreslili probandi ještě lidskou postavu a dále vytvářeli kresbu rodiny. Ověřovaných osm hypotéz se týkalo např. sebevědomí probandů, jejich agresivity, úzkostnosti, pocitu příslušnosti k rodině apod.

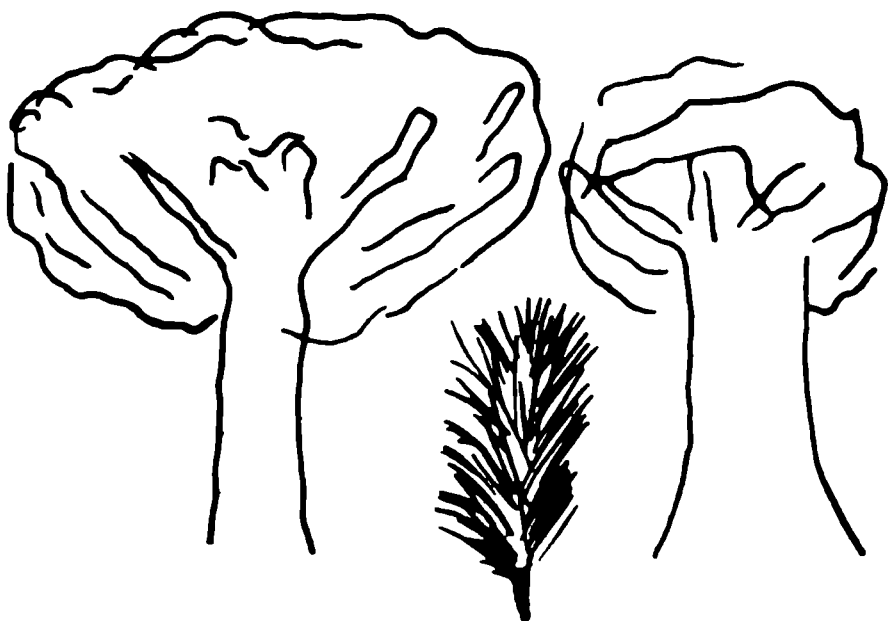
Muselová, M.: Příspěvek k analýze způsobu rodinné výchovy u odsouzených delikventů jako kriminogenního faktoru. FF MU, Brno 2000.

Test byl použit tentokrát na dospělé populaci 50 odsouzených za různé trestné činy, kteří byli ve výkonu trestu. Byli ve věku 20 – 26 let. Kontrolní skupina byla stejně velká, věk se pohyboval v rozpětí 18 – 24 let (šlo o učně elektrotechnického učiliště). Jako další metoda sloužil Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině od Čápa a Boschka. Obecněji formulované hypotézy zkoumaly vztah mezi způsobem výchovy a funkčností primární rodiny a frekvencí výskytu negativního hodnocení vztahů v primární rodině.

Uvedené práce sloužily a slouží jako první zdroje dat u naší populace. V současné době je prováděn sběr většího souboru dat a bude provedeno jejich podrobné statistické zpracování. Pokusíme se tak dospět k preliminárním normám, které by umožnili používat test v rutinních podmínkách a nabídnout tak odborné veřejnosti novou metodu, kterou by bylo možno rozšířit psychodiagnostické instrumentarium.

Cenné je, že se osvědčilo použití testu u osob v širokém věkovém rozsahu — od 6 let (začátek školní docházky) až po věk mladé dospělosti cca v 26 letech (nejen vysokoškolští studenti, ale i mladší delikventi). Rovněž tak je slibné diskriminační působení testu v různých vzdělanostních a sociálních podmínkách (studenti, učni, žáci, odsouzení).

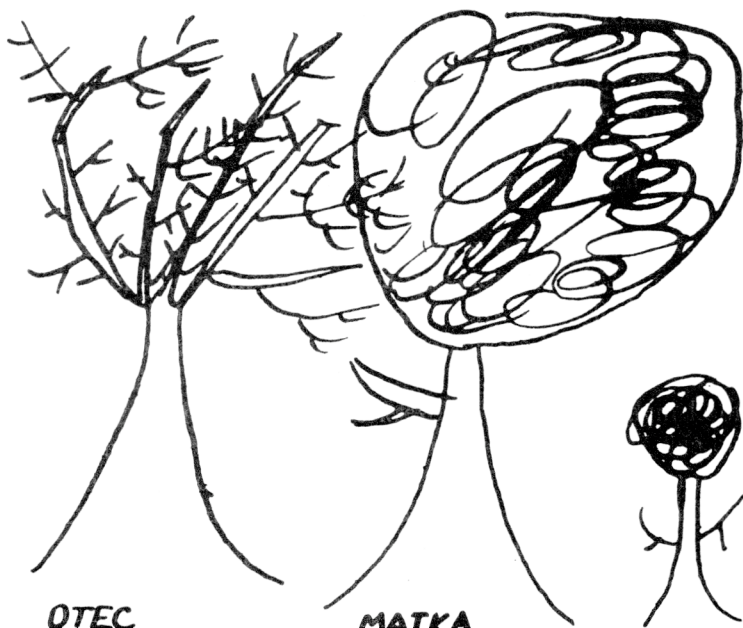
Pro lepší názornost uvádíme dvě kresby s velmi stručným komentářem. Na obou ukázkách je zobrazena konstelace otec – matka – dítě. Na obrázcích mají děti obtíže nalézt svoji cestu „vzhůru“, jsou zastíněny dominantními rodiči. V první kresbě se dítě umístilo mezi rodiče jako rušitel, opozičník, přičemž rodiče mu do jisté míry poskytují oporu. Dítě na druhém obrázku se stalo doslova okrajovou figurou. Rodiče korespondují svými větvemi navzájem, zatímco dítě vztahuje prázdné ruce vzhůru.

OTEC
lípa

JÁ
jedle

MATKA
dub

OTEC

MATKA

JÁ (BČ)

Teprve v posledním roce jsme se mohli seznámit s několika pracemi, které měly následující zaměření:

Buchele — Karrer (1974) zkoumala vztahy mezi Testem tří stromů a jinými projektivními technikami, kterými byly testy Kochův Baumtest , Scenotest Staabsové, Kresba rodiny. Sbírání dat prováděla u různých diagnostických skupin (byly to např. neurosy, schizofrenie a autismus, prepsychopatické fáze, vývojová opožděnost). Nejjemněji diferencoval Test tří stromů neurotické děti. Výsledky vedou autorku k závěrečným úvahám, že test tří stromů nedidiagnostikuje izolovanou osobnost probanda, nýbrž jej analyzuje vzhledem k jeho okolí. Získaná symbolika směřuje k poznání, že pro neurotické děti jsou nadějně dvě cesty: buď analytická terapie nebo speciální pedagogický přístup.

Gnos ve své disertační práci (1978) zkoumala použití Corbozova testu u školních dětí různého věku. Všimá si typů zobrazovaných stromů ve vztahu k verbálně popisované rodině. Rovněž se zabývá vlivem výtvarné výchovy (děti v krátké době před administrací Corbozova testu kreslily strom v rámci výtvarné výchovy. Následkem byla jistá uniformita v testové kresbě. Z jejich kritérií můžeme ještě uvést: velikost stromů, přítomnost listů a ovoce, zda představují či nepředstavují členy rodiny, kamarády, spolužáky. Zkoumají se tedy jednotlivosti v kresbě a zohledňují se údaje získané v rozhovoru s dítětem či objektivní informace.

Corboz a Gnos (1980) použili Test tří stromů k vyšetření 154 žáků v curlyšských školách ve věku 8, 11 a 14 let. Zaměřili se na rozdíly mezi dětmi žijícími ve fungujících nebo v rozbitých rodinách. Z formálních kritérií si všimají, zda jsou kresleny stromy ovocné, jehličnaté, exotické, listnaté či těžko zařaditelné. Sdělují, že se jim opakovaně potvrdilo užití kresby tří stromů jako nevědomého popisu rodinné situace.

Protože jsme neměli k dispozici žádné konkrétní údaje o tom, které kategorie či prvky kresby autor hodnotí, dospěli jsme — inspirováni kritérii Kochova Baumtestu — k následujícím kategoriím (spolu s vlastními úvahami o dynamických vztazích mezi jednotlivými stromy a tedy mezi jednotlivými členy rodiny):

- Zobrazení členů rodiny v kresbě
- Plošné rozložení stromů
- Poloha identifikačního stromu
- Absence identifikačního stromu
- Dominance některého stromu
- Zvláštní prvky, naznačující patologii v kresbě
- Detailní doplňky v kresbě
- Vzájemná propletenost stromů
- Jiné (viz Sedláková 1993).

V další práci (Alexandrová 1998) byla přidána další dvě kritéria, a to: Podoba stromů (typová odlišnost či podobnost jednotlivých stromů)
Výskyt jehličnatých stromů.

Michalová (1998) použila hodnocení Sedlákové, obohacené o následující body:

Nápadně malé stromy
 Asymetrie v kompozici
 Příliš chudá kresba
 Absence mateřského či otcovského stromu
 Poloha identifikačního stromu uprostřed
 Nápadný výškový rozdíl mezi identifikačním stromem a rodičovskými stromy
 Všechny stromy jednoho druhu
 Každý strom jiného druhu
 Identifikační strom stejného druhu jako jeden rodičovský.

Detailním rozбором jednotlivých hodnotících kritérií, jejich diskriminační schopností a významovými korelátami se budeme zabývat v dalším výzkumu. Zde předkládáme pouze to, čemu se v odborných žurnálech říká nejčastěji „předběžné metodické sdělení“.

Literatura:

- BLAU, T.: *The Psychological Examination of the Child*. John Wiley and Sons, New York 1991.
- BÜCHELE-KARRER, B.: Vergleichende Untersuchungen zwischen Dreibaum und anderen Projektiven Tests. *Prax. Kinderpsychol. Kinderpsychiat.*, 5, 1974, 166–181.
- CARNEIRO, F. C.: O desenhodas 3 árvores. *Jornal de Psicologia*, 10, 1992, 19–21.
- CORBOZ, R.J., GNOS, P.U.: Der Dreibaumtest in der Volksschule. *Acta paedopsychiat.*, 46, 1980, 83–92.
- CORBOZ, R.J.: Le dessin des trois arbres. *Lisboa Crianca Portuguesa XXI*, 1963, 349 – 364.
- GNOS, P., U.: Der Dreibaumtest ausgeführt in Schulklassen verschiedener Alterstufen. Inaugural-Dissertation, Medizinische fakultät der Universität Zürich, 1978.
- KLESSMANN, E.: Das Katathyme Bildererleben als Spiegel gestörter Familiebeziehungen bei Kindern und Jugendlichen. In: Leuner, H.C. Hrsgb.: *Katathymes Bildererleben. Ergebnisse in Theorie und Praxis*. Huber, Bern, Stuttgart, Wien 1980. S. 274 – 292.
- KOLUCHOVÁ, J., Morávek, S.: *Psychologická diagnostika dětí a mládeže*. UP, Olomouc 1991.
- KOTTJE-BIRNBACHER, L.: Erste Ergebnisse der Paartherapie mit dem Katathymen Bildererleben. In: Leuner, H.C. Hrsgb.: *Katathymes Bildererleben. Ergebnisse in Theorie und Praxis*. Huber, Bern, Stuttgart, Wien 1980. S. 293–311.
- ŘÍČAN, P., ŽENATÝ, J.: *K teorii a praxi projektivních technik. Psychodiagnostické a didaktické testy*, Bratislava 1988.
- STANČÁK, A.: *Klinická psychodiagnostika dospělých*. Psychoprof, Nové Zámky 1996.
- SVOBODA, M.: Neortodoxní použití Leunerovy metody. 18. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice 1991.
- SVOBODA, M.: Kresbný test tří stromů. 65. klinicko — psychologický den Psychiatrické společnosti, Praha 1992.
- SVOBODA, M.: Kresba v projektivní diagnostice intrafamiliárních vztahů. Věd. schůze Polskiego towarzystwa psychologicznego, Wrocław 1994.
- SVOBODA, M.: *Psychologická diagnostika dospělých*. Portál, Praha 1999.
- ŠÍPEK, J.: *Projekce a projektivní metody v psychodiagnostice*. Propsy, Praha 1996.

SUMMARY:

Drawing test, first published by Corboz in Lisbon, is reviewed. Children or youngsters draw three trees, and consecutively match the trees with particular persons. Thus, they express, unconsciously, their emotional relations to other persons (predominantly relations to family members). First experiences with the testing on Czech population show promising results.

Key words: projective tests, child drawing, relationships within family